

BOSH MUHARRIR

Liliya Gaynutdinova

TAHIR HAY'ATI

Baxtiyor SAIDOV
G'ayrat SHOUMAROV
Rustem REIMOV
Risboy JO'RAYEV
Shaxnoza XALILOVA
Boris BLYAXER
Iroda ABDULLAYEVA
Ayubxon RADJIYEV
Sharibboy ERGASHEV
Feruz QODIROVA

Mas'ul kotib

Sayyora Alimxodjayeva

Adabiy muharrir

Sayyora Alimxodjayeva

Kompyuterda sahifalovchi va dizayn

Mirtohir Xoliqov

Muallifning fikri har doim ham tahririyat fikriga to'g'ri kelavermaydi. Tahririyat maqolalarining uslubiy xatolarini to'g'rilash va qisqartirish huquqini o'zida saqlab qoladi. Tahririyatga yuborilgan maqolalar egasiga qaytarilmaydi va taqiz qilinmaydi.

Mualliflarning familiyasi, ismi, sharifi ularning pasportlari ma'lumotlariga muvofiq holda yoziladi.

Мнение редакции не всегда совпадает с мнением автора. Редакция оставляет за собой право на стилистическую правку и сокращение статей. Присланные в редакцию рукописи не возвращаются и не рецензируются.

Фамилия и инициалы авторов пишутся согласно данным их паспорта.

Muassislar:

O'quvchilarni kasb-hunarga

yo'naltirish va

psixologik-pedagogik

respublika tashxis markazi

«MAKTAB VA HAYOT» M.CH.J.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda

«MAKTAB VA HAYOT» dan olindi, deb ko'rsatilishi shart.

Jurnal 2001 yildan
chiqa boshlagan.

MANZIL:

100095, Toshkent sh.,

Olmazor t., Ziyo ko'chasi, 6A uy.

Tel: (0371) 246-21-02

E-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

OBUNA INDEKSI - 1019

Mundarija

D.S.Abdullajanova.

Xalq ta'limi tizimida boshqaruv kadrlarini tanlashning ijtimoiy-psixologik mezonlari (ayol kadrlar zaxirasini shakllantirish misolida).....2

D.Q.Sulaymanova.

Ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan psixologik ishlarning ahamiyati.....4

I.Q.Sayfullayeva.

Logopedik mashg'ulotlarda didaktik o'yinlarnitashkil etishda art texnologiyalarning o'rni5

R.O.Begmatov.

Maktab o'quvchilarida tajovuzkorlik hissi shakllanishining yosh dinamikasi7

M.Mamatova.

Og'ir nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda nutq nuqsonini bartaraf etishda mayda qo'l motorikaning roli.....9

D.S.Nabiyeva.

Motor alaliyani bartaraf etishda noan'anaviy artikulyatsion gimnastikadan foydalanish10

S.J.Achilova.

Dizartriya nutq kamchiligiga ega bolalar bilan ishlashning pedagogik-psixologik xususiyatlari12

Sh.R.Axmedova, Z.I.Agzamova.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etilgan logopediya shoxobchalarining maqsad va vazifalari14

O.F.Haydarova.

Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'limga to'liq jalb qilishda ta'lim muassasalari o'qituvchilari faoliyatining mazmuni15

D.R.Babayeva, M.A.Abdullayeva.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni atrof-olamni kuzatishga o'rgatish usullari17

M.Badalova, T.Xalilov.

Xorijiy tajribalar asosida ta'lim sohasi boshqaruv tizimini takomillashtirishning mohiyati29

M.Sh.Mansurov.

Umumta'lim maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirishning andijon viloyatidagi tahlili21

D.F.Hamroqulova.

Bolalarda tabiatga oid tasavvur va tushunchalarni shakllantirishda uzviylikni ta'minlash24

N.K.Mamanazarova.

Istiqbolga ega bo'lgan haqiqiy kasblar26

D.M.Maxmudova, A.A.Artikbayeva

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni ertaklarni sahnalashtirishga o'rgatish27

B.K.Muhamedsaidov, J.E.Pardaboev, R.B.Daminova.

Texnologiya darslarida o'quvchilar texnik tafakkurini rivojlantirish texnologiyasi29

X.Sh.Yunusova.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar32

G.T.Yadgarova.

O'qituvchi kommunikativ kompetensiyasi - ta'lim va tarbiyaning muhim psixologik omili sifatida33

D.I.Ilxamova.

Особенности взаимодействия в семье и школе - как факторы сохранения психологического благополучия детей35

M.X.Karamyan.

Социально-психологическая адаптация - как фактор здорового поведения в подростковом и юношеском возрасте37

A.B.Turdimuratova.

Intellekt testlarni standartlashtirish va eksperimental jarayon39

M.T.Axmedova, Z.U.Musratova.

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbga tayyorlashda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning integratsion pedagogik-psixologik shart-sharoitlari41

M.R.Vohidova.

Amaldagi o'quv dasturining fanlar kesimida tahlili43

PEDAGOGIK TA'LIM INNOVATSION KLASTERI RIVOJLANISHIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR

X.Sh.Yunusova, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti, "Maxsus pedagogika" kafedrasida o'qituvchisi

Образовательный кластер – это система образовательных учреждений, направленная на повышение качества образования, образовательный процесс в интересах интеллектуального развития подрастающего поколения, развития приоритетных социально-экономических секторов регионов.

Ключевые слова и понятия: кластер: технология, структура, устойчивость, гибкость, вариативность, компетентность.

An educational cluster is a system of educational institutions aimed at improving the quality of education, the educational process in the interests of the intellectual development of the younger generation, and the development of priority socio-economic sectors of the regions.

Key words and concepts: cluster: technology, structure, stability, flexibility, variability, competence.

Ta'lim klasteri deganda mintaqalarning ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy sohalarini rivojlantirish, yosh avlodni intellektual rivojlantirish manfaatlarini ko'zlab, o'quv jarayoni sifatini oshirishga qaratilgan ta'lim tashkilotlari tarmog'ining tizimi tushuniladi. Shu jumladan ta'lim klasteri, qoida tariqasida, hududning fundamental ilmiy va ilmiy-amaliy ishlanmalar, o'quv loyihalari, yangi texnologiyalar va texnikalar, ilmiy mahsulotlarni loyihalash va ishlab chiqarish doirasida birlashtirish va muammolarni hal qilishga yordam beradi. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri aloqadorlik, uzviylik, izchillik, vorisiylik, zamonaviylik, yo'naltirilganlik, manfaatdorlik tamoyillariga asoslanadi.

Ta'lim klasterining samarali rivojlanishi uning muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi shart-sharoitlar va omillarga bog'liq:

- talabga javob beradigan texnologik va ilmiy infrastrukturaning mavjudligi;
- qatnashchilarning o'zaro hamkorlikka ruhiy jihatdan tayyorligi;
- klaster subyektlari o'rtasida axborot almashishi ta'minlovchi kuchli axborot texnologiyalari.

Bularga qo'shimcha ravishda quyidagilarni ham keltirib o'tish lozim:

- ta'lim klasterini rivojlantirishning turli darajalardagi mustahkam strategiyasining mavjud bo'lishi;
- tajribadan o'tkazishga yo'naltirilgan dastur va loyihalarni boshqarish hamda amalga oshirishning samarali mexanizmlarini qo'llash imkoniyati;
- ta'limni klasterlashtirish bilan bog'liq ilmiy-amaliy ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish;
- ularda samaradorlikka erishish uchun mavjud texnologik va ilmiy infrastrukturani jarayonga moslashtirish;
- ta'lim klasteri subyektlarida targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish vositasida ularning mazkur innovatsion jarayonni to'la anglab yetishlariga erishish, hamkorlik ko'p tomonlama manfaat keltirishini anglashlariga imkon yaratish;
- klasterni rivojlantirishning puxta o'ylangan strategiyasini, loyihani muvaffaqiyatli boshqarishning usul va yo'llarini ishlab chiqish;
- qatnashchilar o'rtasida tezkor axborot almashish imkoniyatini yaratish.

Lekin bu juda keng ko'lamdagi tashkiliy jarayon bo'lib, ko'p vaqt va aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni talab qiladi. Ta'limni klasterlashtirish bilan shug'ullangan N.N.Davidova, B.M.Igoshev, G.E.Zaxidovlarning ta'kidlashlaricha, klasterni rivojlantirishning aniq samaralari 5-7 yilda ko'zga tashlana boshlaydi.

Ta'limga nisbatan klaster yondashuvi boshqaruv organlariga tizim ichida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish uchun muayyan vositalar bilan ta'minlash, muammolarni yaxshiroq tushunish, turli darajalardagi rivojlanishning ilmiy asoslarini rejalashtirish imkonini beradi. Bularning barchasi ta'lim klasterining katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega jarayon ekanligi haqidagi fikrlarni tasdiqlaydi. Ta'lim klasteri tizimning raqobatbardoshligini ta'minlovchi muhit va shart-sharoitni yaratgan holda, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik ahamiyati orta boradi.

Bu jarayondagi butun tadbirlar majmui ilmiy va kasbiy kadrlarni tayyorlashning asosiy poydevori bo'lgan ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan. Ammo klaster doirasida birlashtirilgan subyektlarning barchasi ham darhol haqiqiy natija bera olmasligini unutmash lozim. Buning uchun klaster ishtirokchilarining bu yo'nalishdagi bilimlarini takomillashtirgan holda, uning nazariy va amaliy asoslari bilan tanishtirish muhim.

Ta'lim klasterini mazmuni va sohaning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, quyidagi yo'nalishlarda tashkil qilish maqsadga muvofiq: ta'lim yo'nalishi, ta'lim vositalari yo'nalishi, ta'lim va fan yo'nalishi, ta'lim va ishlab chiqarish yo'nalishi hamda ta'limni boshqarish yo'nalishi [50; 61-b.]. Bu yo'nalish va tarmoqlar mazmuni ta'lim turlari o'rtasidagi ta'limiy, ilmiy, uslubiy, ta'lim vositalari va boshqaruv bilan bog'liq hamkorlikning barcha shakl, usul va texnologiyalarini o'zida jamlaydi. So'nggi yillarda ta'limga nisbatan ko'plab yangicha yondashuvlar, innovatsiyalar joriy etilib, taqdim qilinayotgan ta'lim klasteri o'ziga xos belgilari bilan ulardan ajralib turadi.

Ta'lim klasterining o'ziga xos sinergetik belgisi ham mavjud bo'lib, bunda tashqi ta'sirlardan kelib chiqadigan va mavjud oddiy tizimlardan farqli o'laroq, klasterlar asosan ichki resurslar hisobiga ishlaydi.

Demak, ko'p darajali murakkab tizim sifatida ta'lim klasteri quyidagi asoslarga muvofiq ishlaydi:

Tizimlilik – bunda ta'lim klasteri yaxlit, murakkab, ko'p bosqichli tizim sifatida qaralib, klaster tizimlarining asosiy afzalliklari moslashuvchanlik va nisbatan oson boshqarish mexanizmiga ega ekanligidir;

Barqarorlik – bunda ta'lim klasteri tashqi ta'sirlarga bardosh bera olish xususiyatiga ega bo'lgan ichki resurslar hisobiga ishlaydi va universal vositalar yordamida yanada kengaytirilishi va zamonaviylashtirilishi mumkin;

Sinergetik ta'sir – bu ta'lim klasteri ichki va tashqi omillarining birgalikdagi o'zaro ta'siri hisoblanadi. U ta'lim klasterining har bir tizimi uchun o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini tashkil etish va o'z-o'zini boshqarishga imkon beradigan sinergetik ta'sir orqali rivojlanishiga sharoit yaratadi;

Moslashuvchanlik va o'zgaruvchanlik – ta'lim

klasteriga yangi tizimlarni qo'shish uning faoliyatini yanada takomillashtiradi va aksincha, unda mavjud bo'lgan tizimlarni olib tashlash uning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan halokatli oqibatlariga olib kelmaydi.

Ta'lim klasteri, odatda, boshqa ijtimoiy tizimlarga qaraganda tezroq rivojlanadi, lekin o'z faoliyati davomida u yuqori darajadagi butunlikka tezda erisha olmaydi. Buning asosiy sababi har qanday ta'lim klasterida subyektlarning avlodlari, ya'ni o'quvchi, o'qituvchi, ijtimoiy buyurtma, iste'molchi, ish beruvchi va boshqalar juda tez o'zgarib turishidir. Shu bilan birga, ta'lim klasteriga kiritiladigan har bir tashabbus, loyiha unga o'z ta'sirini o'tkazib, uning faoliyatiga yangi omillarni kiritish, belgilangan yaxlitlikka erishishdagi maqsadini yoki muddatini o'zgartirishga olib keladi. Shuning uchun ta'lim klasterining rivojlanishi nafaqat ob'yektiv, balki subyektiv omillar bilan ham bog'liq. Ta'lim klasterida beqaror tizimlar ham mavjud bo'lib, bu beqarorlik uning salbiy tavsiflanishiga olib kelmaydi. Aksincha bu beqarorlik markazi keyinchalik klasteri yanada rivojlantirish manbai bo'lishi mumkin bo'lgan ob'yektni aniqlaydi. Shuning uchun rus olimi T.M.Pozdeyeva ta'kidlaganidek, ta'lim klasterini boshqarishda bunday beqarorlikning o'choqlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega va ularni yaratilgan tizim modeliga qo'shish maqsadga muvofiq.

Umumta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan klaster tuzilmasi mintaqaviy oliy o'quv yurtlari bilan tenglik tamoyili asosida hamkorlikda tashkil qilingan bo'lib, uning faoliyati klaster sub'yektlarining o'zaro birgalikdagi loyihalashtirilgan dasturlarini ishlab chiqish va tatbiq qilish bilan amalga oshiriladi. Ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik yo'nalishlaridan biri ta'lim salohiyati, psixologik-pedagogik fan va subyektlarning ta'lim amaliyoti integratsiyasini ta'minlash hamda rivojlantirishga qaratilgan klaster tuzilmasiga o'tish hisoblanadi.

Taqdim qilinayotgan ta'lim klasteriga muvofiq, klaster - doimiy pedagogik tafovutning milliy ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan va shartnomalar asosida o'zaro hamkorlik qiladigan muassasalar va tashkilotlarning ixtiyoriy birlashmasidir.

Ta'lim klasteri tuzilmasida mintaqaviy ta'lim tizimi boshqaruv organlari, oliy ta'lim muassasalari, professional ta'lim, o'rta maxsus, umumiy o'rta va maktabgacha ta'lim-tarbiya muassasalari, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, ilmiy tekshirish institutlari, ilmiy tadqiqotchilar, madaniy tashkilot va ob'yektlar, ijtimoiy muhit shuningdek, ota-onalar jamoatchiligi hamkorligidagi aniq maqsadlar yo'lida birlashgan sub'yektlar faoliyat olib boradi. Ta'lim klasteri mintaqada barcha ta'lim oluvchilar salohiyatiga tashqi ta'sir ko'rsatish orqali ta'lim samaradorligini oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish istagida bo'lgan, o'z ichki salohiyatiga ishonadigan, turli sohalaridagi bo'lajak mutaxassis uchun bir maydon yaratadi.

Umumta'lim maktablarida klaster yondashuvi asosida ta'lim jarayoni ishtirokchilarining kompetensiyalarini takomillashtirish bir mintaqaviy hududda joylashgan oliy va umumta'lim muassasalari hamkorligidagi klaster tuzilmasi asosida samarali tus oladi. Uning faoliyati sub'yektlarning o'zaro hamkorlikdagi loyihalashtirilgan, huquqiy asoslar bilan ta'minlangan variativ o'quv rejalar, dastur va loyihalarni ishlab chiqish hamda tatbiq qilish bilan amalga oshiriladi. Uzlüksiz ta'lim turlari o'zaro hamkorlik asosidagi klaster tuzilmasini tashkil qilishda iste'molchilar talablariga javob beradigan ijtimoiy buyurtma yetkazib beruvchilarning alohida va integratsion faoliyat mexanizmlari va bundan kutiladigan natijalarni belgilab olish muhim sanaladi.

Adabiyotlar

1. A.Xoliqov "Pedagogik mahorat" – T.: Iqtisod-Moliya 2011.
2. Бизяева.А.А Рефлективные процессы в сознании и деятельности учителя Дисс. канд психол наук-С-Пб.: 1993.
3. Karimov I.I. O'qituvchi, ustoz, murabbiy talabalar va yosh o'qituvchilar uchun. Risola. – Qo'qon DPI: 2009.
4. www.ziyonet.uz.

O'QITUVCHI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASI – TA'LIM VA TARBIYANING MUHIM PSIXOLOGIK OMILI SIFATIDA

G.T.Yadgarova, Buxoro viloyati Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish hududiy markazi, "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikasi" kafedrasini mudiri, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

В данной научной статье рассматриваются психологические особенности коммуникативной компетентности учителя и факторы его развития.

Ключевые слова и понятия: коммуникация, компетентность, коммуникативная культура, общение, развитие, процесс обучения, интерактивные методы, мотивация.

This scientific article discusses the psychological characteristics and communicative competence of the teacher and the factors of its development.

Keywords and concepts: communication, competence, communicative culture, communication, development, learning process, interactive methods, motivation.

Mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy sharoitida ta'limning zamonaviy tendensiyalari insonning kommunikativ qobiliyatlarini kuchaytirish, kasbiy ko'nikma va malakalarni oshirish, shuningdek, yosh avlodda umuminsoniy qadriyatlarini shakllantirishda shaxslararo munosabatlarni tarbiyalashni taqozo etmoqda. Kommunikatsiya – bir qarashda osongina tuyulgan shaxslararo muloqot, aslida juda murakkab psixologik jarayondir. Kommunikatsiya odamlar amalga oshiradigan

faoliyatlar ichida yetakchi o'rinni egallab, u insondagi eng muhim – jamiyatda yashash va o'zini shaxs sifatida shakllanishini ta'minlash bilan bog'liq ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham uning har bir inson uchun ahamiyati kattadir.

O'qituvchining kommunikativ kompetentligi esa – o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida